

Sport en spanning

De katholieke voetbalbeweging in het interbellum

Marjet Derks

Inleiding *

Op 27 december 1916, daags na Kerstmis en terwijl de Eerste Wereldoorlog in volle gang was, werd in Den Bosch de Rooms-Katholieke Federatie van Rooms-Katholieke Voetbalbonden in Nederland (R.K.F.) opgericht. Het dubbele predikaat liet over de identiteit van de nieuweling geen enkele twijfel bestaan: hier was sprake van een overkoepelende organisatie van op roomse grondslag beoefende sport. Hoewel door sommige tijdgenoten veroordeeld als nieuwerwetse onzin, werd de R.K.F. door met name jeugdige katholieken met instemming begroet. Naast alle andere maatschappelijke organisaties hadden katholieken nu ook een eigen sportorganisatie. In relatief korte tijd groeide het ledental van 2500 in 1917 naar ruim 15.000 in 1922, terwijl een groot deel van de katholieke verenigingen juist met een stagnerend ledental te kampen had. Het duurde niet lang of elke zichzelf respecterende gemeente telde tenminste één katholieke voetbalvereniging.

Al eerder werd in Nederland door katholieken aan sport gedaan. Sommigen van hen hadden zich verenigd in clubs waar het 'r.k.' voor de naam prijkte. De katholieke gymnastiekvereniging 'De Eendracht' uit Maastricht bijvoorbeeld bestond al sinds 1876, en vanaf de eeuwwisseling waren tal van katholieke voetbalverenigingen opgericht. De totstandkoming van de R.K.F. betekende in dit proces in alle opzichten het begin van een stroomversnelling. Het lokale karakter, dat tot dan toe kenmerkend voor de katholieke sportorganisaties was geweest, werd overstegen, en de regeling van de competitie, waarvoor men tot dan toe op de neutrale Nederlandsche Voetbalbond aangewezen was geweest, kwam in eigen beheer. Vooral op het gebied van de populairste sport - het voetbal - kon aan katholieke sporters een volwaardig rooms alternatief worden geboden.

Dit initiatief was voor het belangrijkste deel het werk van één man: kapelaan W. Binck uit Tilburg. Al vóór de Eerste Wereldoorlog hield deze zich in westelijk Brabant bezig met het organiseren van voetbalwedstrijdjes voor de arbeiders- en middenstandsjeugd die zich niet tot het bestaande jeugdwerk aangesloten voelde. Het sporten bleek een effectief middel om hen van de straat af te houden. Tijdens de mobilisatie nam de beoefening van de voetbalsport een enorme vlucht: de vele in de grensstreken geleverde militairen probeerden zo de tijd te doden. Talloze buitenlandse vluchtelingen deden hieraan ook regelmatig mee. Er bestond slechts een lage drempel bij het gezamenlijk sporten; spelers van verschillende nationaliteiten, standen en godsdiensten liepen door elkaar heen. Als één van de eerste leden van de clerus zag Binck hierin een serieuze bedreiging van het gesloten katholieke milieu. Hij vreesde dat de omgang met andersdenkenden, die op het sportveld zo makkelijk tot stand bleek te komen, zich tot tal van ongewenste contacten daarbuiten zou uitbreiden en dat een uitholling van het geloofsleven van uitgerend de katholieke jeugd het gevolg zou zijn.

Binck wenste het einde van de oorlog niet af te wachten om te zien of zich dan in de situatie op sportgebied veranderingen zouden voordoen en greep snel en effectief in. In korte tijd richtte hij in 1915 in het Bredase diocees een aantal voetbalverenigingen op katholieke grondslag op en bracht ze onder in een diocesane bond. Bisschop A. Hopmans gaf hiervoor toestemming en zegde financiële steun toe. Ook van bisschop W. van de Ven van het bisdom 's-Hertogenbosch kreeg Binck een fiat voor de vorming van een diocesane bond. De sneeuwbal die was gaan rollen, bleek niet meer te stuiten, hoewel vele behoudende katholieken lieten blijken een andere mening te zijn toegedaan. Naar alle pastorieën gingen brieven met de vraag of de jeugd in de parochie al aan het voetballen was en of hiervoor toereikende voorzieningen waren getroffen. In deze brief werd geldelijke ondersteuning in het vooruitzicht gesteld. Katholieke dagbladen werden ingeschakeld om propaganda te maken. Voorts werden bijeenkomsten georganiseerd waarop het enthousiasme verder werd aangewakkerd. De katholieke sportbeweging werd tot inzet van

het voortbestaan van de godsdienstige vorming van de jeugd gemaakt. Ook in Limburg en Utrecht volgde de oprichting van bonden. Alleen in het Haarlemse diocees stagneerde de opmars. Hier speelden de stedelijke grote katholieke clubs in de competitie van de neutrale N.V.B. en namen daarin belangrijke posities in. Deze verenigingen wilden hun sportieve successen in de goed georganiseerde en kwalitatief hoogstaande N.V.B.-competitie niet zomaar op het spel zetten voor een katholieke bond die, zoals het zich liet aanzien, vooralsnog meer gedragen werd door een basis van enthousiasme en goede bedoelingen dan door de ervaring en een overzichtelijke structuur. De Haarlemse weigering kon Binck niet van zijn plannen weerhouden: in december 1916 werd de R.K.F. als overkoepeling voor de vier diocesane bonden een feit. In minder dan anderhalf jaar tijd was uit het niets een katholieke sportbeweging gevormd.¹

In gedenkboeken, kranten en tijdschriften uit het interbellum wordt de katholieke sportbeweging (met voetbal als belangrijkste bestanddeel) vrijwel zonder uitzondering als succesvol afgeschilderd. Weliswaar één die ook haar moeilijkheden kende, maar die in de niet aflatende concurrentiestrijd met de N.V.B. steeds kon bouwen op saamhorige en trouwe leden. Ook latere, wetenschappelijke studies, waaronder die van de - katholieke - onderzoekers Miermans en Boymans², roemen de betekenis van de beweging voor de verspreiding van de bekendheid van de sport en memoreren de relatief hoge ledentallen waarin de sportverenigingen zich mochten verheugen. Anderen beschrijven de katholieke sportbeweging als één van de typerende voorbeelden van overdreven hokjesgeest, die met name het vooroorlogse katholicisme zou hebben gekenmerkt. Zij spreken hun afschuw uit over de voetbalkapelaans, missiewedstrijden en bisschopsbekers. Zij benadrukken echter ook het beeld van eensgezindheid.

De katholieke sportbeweging beoogde de elementen 'katholiek' en 'sport' te integreren. Zij wilde de voorwaarden scheppen waardoor de sportbeoefening zich in een roomse omgeving zou kunnen afspelen, gezuiverd van neutrale elementen. De kerkelijke leiders vaardigden daarvoor een aantal richtlijnen uit. Dit artikel wil het eenzijdige beeld van de sportbeweging als succesvol voorbeeld van

katholieke eenheid en saamhorigheid van enkele kanttekeningen voorzien. De nadruk zal daarbij gelegd worden op de discrepanties tussen idealen en praktijk: welke voorstelling hadden de kerkelijke en wereldlijke leiders van de beweging en op welke overwegingen was deze gebaseerd? En, in contrast daarmee, waar kunnen momenten worden aangewezen waarop de praktijk afweek van dit ideaal?

Traditioneel-theologische visies op arbeid en lichaam

Hoewel de beoefening van sport- en spelvormen geen nieuw fenomeen genoemd kon worden - volksvermaken kwamen al eeuwenlang voor en de op Engelse leest geschoeide sporten werden in Nederland ook al enkele decennia beoefend - veranderden de belangstelling en de gelegenheid vanaf de eeuwwisseling zodanig, dat alle standen en gebieden er door beïnvloed raakten. De moderne wereld drong zich heel brutaal op het roomse erf binnen, zoals een frater het uitdrukte,³ en de kerkelijke leiders zagen zich genoodzaakt de enorme sportexpansie door middel van richtlijnen aan banden te leggen. Zij konden daarbij niet teruggrijpen op traditionele theologische stellingen. Noch in de bijbel noch in de traditie waren hierover expliciete uitspraken gedaan. Wel kon de sport in verband worden gebracht met twee thema's die de kerk al eeuwenlang bezig hadden gehouden, namelijk de vraag naar de waarde van arbeid en de verhouding tussen lichaam en ziel. De visies die hierover ontwikkeld waren, gaven weliswaar geen eenduidige richtlijnen, maar konden een aanknopingspunt voor beoordeling bieden. Tal van interpretaties bleven dus mogelijk.

De bijbel kent aan het begrip 'arbeid' bijvoorbeeld geen bijzondere betekenis toe. De grootste nadruk wordt gelegd op het goddelijke scheppingswerk. De mens dient wel de schepping, waarvan hij zelf deel uitmaakt, door arbeid te onderhouden. Kerkvaders en concilies accentueerden deze plicht tot arbeid: zij benadrukten de menselijke zondeval en de daarmee samenhangende straf van de arbeid in het zweet des aanschijns, de prijs die de mens voor het zondige gedrag van zijn voorouders

moet betalen. Thomas van Aquino expliciteerde de waarde van de arbeid nog verder: deze was gelegen in het wegnemen van ledigheid, het bedwingen van het lichaam en het bestrijden van losbandigheid. Vrije tijd, die overbleef na de arbeid en de noodzakelijke fysieke verzorging, was van groot belang omdat deze gevuld kon worden met contemplatie.

Elementen van Thomas' beschouwingen werden in het laat-neentiende-eeuwse neothomisme op eclectische wijze uit hun context gelicht en verbonden met de noden van de nieuwe tijd. Nadruk werd gelegd op de noodzaak van 'ernstige' arbeid; de vrije tijd werd verdacht gemaakt door een verband te leggen met de ledigheid die, als gevolg van de van nature tot zonde neigende menselijke aard, onherroepelijk naar het duivelse oorkussen zou leiden.⁴ Zo kon ook een aanknopingspunt voor de beoordeling van de sport gevonden worden, die hierdoor wel in een merkwaardig daglicht kwam te staan. Sport was enerzijds verdacht, omdat zij in de vrije tijd werd beoefend, zonder iets met contemplatie uit te staan te hebben. Aan de andere kant ontwikkelde zich het inzicht dat sport zou kunnen dienen als middel om losbandige lieden van de straat te houden. Op deze wijze zou zij het gevaar van omgang met andersdenkenden en van onkerkelijkheid kunnen bestrijden. De sport werd zo beurtelings verketterd en verwelkomd.

Nog groter was de verwarring in de kerkelijke traditie rond de duiding van de waarde van lichaam en ziel. In de bijbel wordt de zorg voor het lichaam op tal van plaatsen in meer algemene zin benadrukt. De basis van het christendom kan dan ook niet zonder meer lichaamsvijandig genoemd worden, te meer daar consequente uitspraken over de verhouding tussen lichaam en ziel - en een mogelijke rangorde tussen beide - niet worden gedaan. In de vroeg-christelijke literatuur treft men positieve waarderingen van het lichaam en de lichamelijkheid aan. Mede onder invloed van de Grieks-christelijke gnostiek, die sterk in tegenstellingen dacht, verschoof de interpretatie naar een hiërarchische tweedeling: de lichamelijkheid (verbonden met zinnelijkheid) werd tegenover de ziel of geest (verbonden met de wilskracht en een bovenaardse bestemming) geplaatst. De gevaren

die de eerste categorie met zich meebracht, werden door de neo-thomistische moraaltheologen onderstreept. Lichamelijkheid en zinnelijkheid werden gekoppeld aan het begrip 'zonde', waar tegenover alleen een hoogstaand zieleleven en een sterke wilskracht uitkomst konden bieden.⁵

Het lichamelijke element in de sportbeoefening werd door de theologen benadrukt. Zij verbonden het met een aantal andere verschijnselen die tegelijkertijd met de sport onder de aandacht kwamen. In de Westeuropese samenleving rond de eeuwwisseling bestond een algemene tendens om het lichaam uit het negentiende-eeuwse, Victoriaanse keurslijf te bevrijden. Het vage maar veel gebezigde begrip 'Körperkultur' werd als etiket op tal van nieuwe fenomenen geplakt die, hoewel verschillend van aard en expressievorm, een sterke lichamelijke component gemeenschappelijk hadden. Sport werd zo in één adem genoemd met bijvoorbeeld het naturisme. Dit laatste werd door de katholieke moraaltheologen scherp veroordeeld en als een naaste gelegenheid tot zonde betiteld. De sport werd hierdoor mede tot een beladen verschijnsel. Toch bleef de interpretatie en de beoordeling van de lichamelijke component ambivalent: immers, sport kon ook wilskracht kweken en trainen, en de zinnelijkheid beteugelen. Zij kon onderdak vinden bij de kerkelijke traditie die een gepaste lichaamsbeleving aanvaardbaar maakte.

De aanknopingspunten om sport in te lijven bij een geheel van richtlijnen die als basis dienden voor een leven als 'goede' katholiek, waren legio. Zij boden ruimte voor de meest uiteenlopende opvattingen en invullingen, omdat eenduidige uitspraken eenvoudigweg niet voorhanden waren. De Nederlandse bisschoppen konden bij hun richtlijnen dan ook aansluiten bij moraaltheologische overwegingen en er toch een eigen praktische invulling aan geven.

Bisschoppelijke richtlijnen voor de sportbeweging

Nadat zij toestemming hadden verleend voor de oprichting van de sportbonden bogen de bisschoppen zich over de richtlijnen die de sportbeoefening moesten gaan reguleren.⁶ Geleidelijk werd duide-

lijk waar de accenten in de bisschoppelijke sportpolitiek werden gelegd. Als allerbelangrijkste regel gold dat alle katholieken uitsluitend in katholiek verband sport mochten beoefenen. De zorg van het episcopaat ging daarbij met name uit naar de sportende jeugd. De sportzorg werd synoniem voor jeugdzorg. In het verlengde daarvan stond de eis dat de godsdienstige en zedelijke belangen te allen tijde de hoofdzaak dienden te blijven en altijd vóór eventuele sportieve overwegingen moesten komen. Zulks stond ook als eerste punt in de statuten van elke katholieke sportbond of -vereniging te lezen. De sportzorg was derhalve ook een vorm van zielzorg. Tot slot was van belang dat de sport een eigen plaats binnen het netwerk van katholieke organisaties diende te krijgen. Daarbij was sprake van een hiërarchische plaatsbepaling: de verenigingen waarbinnen het accent lag op godsdienstige vorming werden belangrijker geacht. Op het gebied van de vrijetijdsbesteding echter zou de sportbeweging een te respecteren onderdeel moeten zijn, waaraan andere organisaties alle mogelijke steun dienden te geven.

Het episcopaat trachtte deze doelstellingen langs een drietal wegen te verwezenlijken: door middel van concrete richtlijnen voor de sport zelf, door een geestelijk adviseur als 'zetbaas'⁷ ter plekke aan te stellen en door samenwerking met het bestaande jeugdwerk af te dwingen. De geestelijk adviseur speelde bij de concretisering van de bisschoppelijke plannen een centrale rol. De verenigingen waren verplicht hem in het bestuur op te nemen, wilden zij zich katholiek kunnen noemen en de diocesane subsidie blijven ontvangen. De adviseur, meestal de plaatselijke pastoor of kapelaan, was belast met het toezicht op de naleving van de bisschoppelijke voorschriften en op het godsdienstig en zedelijk gedrag van de leden, zowel binnen als buiten de club. In deze hoedanigheid vormde hij een schakel tussen bisschop en katholieke sporters. Niet zelden was hij ook als adviseur verbonden aan andere plaatselijke jeugdverenigingen van een meer algemeen karakter, zodat de gang van zaken rond het parochiale jeugdbeleid geheel in zijn handen lag. De adviseur had een vetorecht tijdens bestuursvergaderingen en kon hierdoor elk bestuursvoorstel dat ook maar de indruk gaf op gespannen voet te staan met

het bisschoppelijk woord, torpederen. Menig adviseur was dan ook een ongekroonde koning in zijn parochie, die bovendien bij conflicten het bisschoppelijk gelijk aan zijn zijde wist. Er waren oprechte sportliefhebbers onder hen. Zij waren de manusjes-van-alles van de clubs: regelden de materiaalzaken, de subsidies en het vervoer bij uitwedstrijden, hielpen de leden met het schoolwerk en onderhielden het contact met de ouders. Het hing in praktijk dan ook sterk af van de opstelling van de adviseurs of streng de hand werd gehouden aan naleving van de bisschoppelijke voorschriften of dat een ruimere interpretatie mogelijk was.

De voorschriften waarmee de bisschoppen de sport wilden reguleren, onderscheidden zich door een veelheid aan bepalingen die in elk diocees weer verschillend waren. Want ondanks de toevoeging 'beweging' aan de sportinitiatieven waren de sportfederaties verdeeld in autonome diocesane bonden en besturen. Enkele reorganisatiepogingen vanuit de voetbalbonden en later ook de gymnastiekafdelingen om tot een sterkere centralisatie te komen ten spijt, hielden de bisschoppen strak vast aan de bestaande opbouw. Dit particularisme stelde hen in staat baas in eigen bisdom te blijven. Toen aan het begin van de jaren dertig met name de grotere voetbalverenigingen steeds harder riepen om een betere competitie-regeling door een landelijke bond, werd dit plan door het episcopaat tegengehouden. Als compromis stond men wel de vorming van een Interdiocesane Voetbal Competitie Bond toe. Deze bond, die dezelfde status had als de diocesane bonden en uitdrukkelijk alleen een technisch instituut was, had evenwel geen enkele zeggenschap buiten de bisschoppen om. De vele, verschillende regels die per bisdom golden voor bijvoorbeeld het aanvangstijdstip, de sportkleding en de reisafstanden, bleven bestaan en bemoeilijkten een goedlopende competitie.

De grootste onoverzichtelijkheid en organisatorische handicap werd veroorzaakt door de verschillende bepalingen die in elk bisdom bestonden voor de samenwerking tussen de sportorganisaties en de andere vormen van jeugdwerk. Het bisschoppelijk standpunt dat sport jeugdzorg was, wekt geen verwondering wanneer men bedenkt dat het overgrote deel van de sporters uit jongeren tot 21 jaar bestond. Deze zienswijze leidde er toe dat

(Katholiek Documentatie Centrum Nijmegen)

door het episcopaat bepaald werd dat ten aanzien van deze jeugdleden op organisatorisch niveau samenwerking met het bestaande algemene jeugdwerk plaats diende te vinden. In de praktijk leidde dit niet alleen tot onwerkbare situaties, maar ook tot een verheving van de concurrentiestrijd die al vanaf het begin tussen de sportbeweging en de andere jeugdorganisaties - patronaten, gezellenverenigingen - woedde. Tal van jeugdleiders bekeken de georganiseerde sport met wantrouwen. Zij beschuldigden de sportverenigingen ervan hun afdelingen leeg te zuigen en de sfeer te verpesten door het aanwakkeren van de sportwoede. Het enthousiasme van hun leden voor het ingetogen patronaatsprogramma nam hierdoor af, zodat sommige patronaten en gezellenverenigingen zich genoodzaakt zagen sportbeoefening bij hun activiteiten te betrekken. De jeugdleiders keken ook vol argwaan naar de verhoudingen die binnen de sportorganisaties gebruikelijk waren: jeugdleden en volwassenen maakten hier deel uit van één en dezelfde vereniging. De opbouw was minder hiërarchisch: goede voetballers genoten veel aanzien, en mensen met technisch inzicht konden, ongeacht hun achtergrond, gevraagd worden om jeugdige elftallen te begeleiden. De grote bewegingsvrijheid, zowel binnen als buiten de speelvelden, stond in vele opzichten haaks op de veel immobilere patronaten en gezellenverenigingen.

De kerkelijke leiders wilden de zo beweeglijke en moeilijk grijpbare sportbeweging inpassen in de strakke structuur van het jeugdwerk. In elk bisdom verschenen gedurende het interbellum steeds weer nieuwe maatregelen om de eenheid te bevorderen. Besturen moesten samenwerken, hoewel zij verschillende belangen te verdedigen hadden. Jeugdleden dienden zich niet alleen bij een sportclub maar ook bij een godsdienstige vereniging of een patronaat aan te sluiten. Het niet gevolg geven aan deze voorschriften kon bestraft worden met maatregelen op sportief gebied, zoals uitsluiting van wedstrijden. De vermenging van sport en jeugdzorg stond in elk opzicht centraal in de episcopale sportbemoeyenis.

In de jaren twintig volstonden de bisschoppen met het reguleren van de sportzaken in hun eigen bisdom. Gezamenlijke optredens beperkten zich tot de jaarlijkse vastenmandementen,

waarin bij herhaling werd opgeroepen tot matiging van onder andere de sportlusten en tot terugkeer naar een sobere leefwijze waarin christelijke waarden als het gezinsleven en de zondagsheiliging weer een voorname plaats zouden innemen. In de jaren dertig verschoof het accent naar een sterker gezamenlijk optreden. Men wilde zo een passend antwoord geven op de vragen die de katholieke gemeenschap van buitenaf bestormden. Toenemende onkerkelijkheid, sociaal-economische onrust en politieke instabiliteit: de katholieken dienden hier een grotere eenheid tegenover te stellen. Mede daartoe aangespoord door het verschijnen van de pauselijke encycliciek 'Divini illius Magistri' ('Over de opvoeding van de jeugd', 1929) verscheen in juli 1933 een gezamenlijk mandement van de Nederlandse bisschoppen onder de titel 'Tegen de neutrale sportbeweging'. Daarin werd duidelijk gemaakt dat de maat vol was: de geëiste volgzzaamheid bleek volstrekt onvoldoende te zijn. Niet alleen weigerde een 'zeer groot gedeelte van Onze katholieke jeugd' de nodige volgzzaamheid, ook werd geconstateerd dat katholieken die in het politieke en verenigingsleven een vooraanstaande plaats innamen, hun leiderstalenten en hun geld ten dienste stelden van de neutrale sportbeweging.⁸

Verschillende 'schuldigen' werden in het mandement bij naam en toenaam genoemd en opgeroepen de katholieke sportbeweging alsnog hun steun te verlenen: ouders, jeugdleiders, schoolbesturen, katholieke elite, de pers en de omroep. Toch werd - in tegenstelling tot het lidmaatschap van socialistische en communistische organisaties - het lid zijn van een neutrale sportvereniging niet verboden. Met woorden als 'plicht' en het 'rekenen op steun' werd een beroep gedaan op het katholieke plichts- en eergevoel. Kerkelijke sancties werden niet uitgevaardigd en de bestaande sportbeweging werd niet ter discussie gesteld. Het ging dan ook niet over de inrichting van een eigen r.k. sportpraktijk - de titel luidde niet 'Naar een katholieke sportbeweging' - maar uitsluitend over het niet verlenen van steun aan de neutrale sportbeweging. Duidelijker dan daarvoor bleek hoe het episcopaat de sportbeweging zag: als een verzameling van katholieke jeugdigen die elke sportieve bezigheid onder elkaar dienden te houden; verder als een vorm van godsdienstig-zedelijke vorming, waaraan de spor-

tieve belangen ondergeschikt gemaakt moesten worden; tenslotte als een manifestatie van roomse eenheid - weliswaar van ondergeschikt belang - waaraan iedere katholiek medewerking diende te verlenen, omdat men 'Roomsch, ook in de Sport' moest zijn.

Dissident gedrag bij de katholieke sportbeoefening

De initiatieven van kapelaan Binck waren in zoverre succesvol, dat er in korte tijd uit het niets een voetbalorganisatie in het leven werd geroepen. Hiermee werd het startsein gegeven voor de oprichting van vele sportverenigingen, ook op het gebied van andere sporten dan voetbal. Toch was het geenszins zo dat de meerderheid van alle katholieke sporters zich bij de nieuwe organisatie aansloot. In 1917, na de oprichting van de R.K.F., constateerde Binck dat nog tienduizenden jongens in neutraal verband voetbalden.⁹ Zelfs wanneer de nodige overdrijving, bedoeld om twijfelaars over de streep te trekken, voor ogen wordt gehouden, is dit een behoorlijk aantal vergeleken bij de 2.500 leden die de federatie toen telde.

Al na een paar jaar maakte de R.K.F. een eerste crisis door. De ledentallen kelderden en de Bredase diocesane bond trok zich zelfs geheel uit de federatie terug. De grote clubs uit dit gewest sloten zich aaneen in een 'Belangenvereniging van katholieke voetbalverenigingen in het Bredase diocees', en speelden in de competitie van de N.V.B. Uit brochures en verslagen in de bondsbladen *Ons Sportblad* en *De Sportillustratie* wordt duidelijk dat de moeilijkheden zich in meer streken voordeden.

Het sporten in neutraal verband door katholieken concentreerde zich in twee gebieden: het zuiden en het westen van Nederland. Op de eerste plaats vormden de geïndustrialiseerde centra in Brabant (Breda, Tilburg, Eindhoven, Waalwijk) en de zuidelijke mijnstreek 'probleemgebieden'. De bevolking hier was van een pluriforme godsdienstige herkomst waardoor katholieken gemakkelijker in aanraking kwamen met mensen die er een andere levensovertuiging op nahielden. Deze contacten breidden zich ook makkelijk uit naar het sportveld. De fabrieken en mijnen hadden bovendien, ter bevordering van de ontspanning en de arbeidsinzet,

eigen fabrieks- en mijncompetities in het leven geroepen. Deze clubs waren van een heterogene samenstelling en speelden behalve in de eigen competitie voor een deel ook in de afdelingen van de N.V.B. Volgens opgave van de R.K.F. waren er in 1927 in Limburg 56 neutrale voetbalverenigingen, waarvan er 19 voorheen katholiek waren geweest. Met name de plaatsen Maastricht, Heerlen, Kerkrade en Venlo werden afvallig genoemd. De arbeiders en mijnwerkers konden door in de bedrijfselftallen te spelen extra premies verdienen of speciale voorzieningen krijgen. In bijzondere mate gold dat voor de betere spelers. Zij stapten veelvuldig van de katholieke naar de neutrale bedrijfselftallen over. Zowel medespelers als publiek volgden deze sterspelers veelal naar de neutrale bedrijfselftallen, omdat daar nu eenmaal betere voorzieningen waren en het aantrekkelijkste spel werd gespeeld.

Een tweede concentratie was te vinden in de grote steden in het westen. Ook hier waren factoren als de onderlinge pluriformiteit en de aantrekkingskracht van bedrijfsvoetbal van invloed. In Amsterdam en Den Haag werden op zaterdagmiddag competities tussen kantoorclubs gespeeld, waarin ook katholieken uitkwamen die bij deze kantoren werkzaam waren. Op deze wijze werden contacten gelegd tussen de katholieke spelers en de sporters van neutrale verenigingen, hetgeen veelvuldig leidde tot het overstappen van katholieken naar de neutrale clubs. Een hoger spelpeil en vanuit sportief oogpunt betere voorzieningen bij de neutralen beïnvloedden deze keuze. In 1928 telde de Diocesane Haarlemsche Voetbalbond ongeveer 4.400 leden, terwijl minstens hetzelfde aantal katholieken in neutrale verenigingen speelde. Ook via de schoolcompetities na schooltijd werden de katholieke clubs leeggezogen door neutrale clubs: 'spelerjagers' bezochten deze wedstrijdje en lokten talentvolle spelers met premies of andere aantrekkelijke aanbiedingen.¹⁰

Overal in het land speelden grotere verenigingen die één of meer sterke elftallen telden, in de neutrale bondscampetitie, al dan niet met behoud van de oorspronkelijke katholieke naam. De kampioenselftallen waren na enige tijd in de R.K.F.-competitie gespeeld te hebben, vaak uitgekeken op de matige tegenstand die zij op het speelveld ondervonden. Hun roep om een betere compe-

titieregeling en meer technische begeleiding werd door de bisschoppen onvoldoende gehonoreerd, zodat sommigen de conclusie trokken dat zij op een dood spoor zaten en zich alsnog bij de N.V.B. aanmeldden. Zo verliet in 1931 de kampioen van de oostelijke kring, De Volharding, de R.K.F. Spoedig daarna volgde de kampioen uit Zwolle. In 1932 ging het Utrechtse P.V.C., dat al bij herhaling zijn ongenoegen over de gang van zaken rond de competitie regeling binnen de katholieke bond kenbaar had gemaakt, over naar wat inmiddels de koninklijk goedgekeurde N.V.B. was geworden. Het begeleidend commentaar: 'Ons uittreden is geen reclame voor de R.K. Voetbalbeweging, maar het is te wijten aan de heeren, die nu ach en wee schreeuwen.'¹¹

Ook individuele spelers liepen frequent over, met name wanneer door een opgelopen schorsing of royement niet meer voor de oorspronkelijke club kon worden uitgekomen. Ondanks vele jaren van moeizaam onderhandelen konden de N.V.B. en de R.K.F. geen overeenstemming bereiken over een gemeenschappelijk strafbeleid, zodat een speler die bij de R.K.F. geschorst of geroyeerd was, direct bij de neutrale bond terecht kon. Eenmaal daar gekomen, ging deze niet snel meer weg; niet zelden haalde hij oud-medespelers over zich ook bij de neutrale club aan te sluiten, de vermanende woorden van de bisschoppen ten spijt.

In de opvattingen van bisschoppen en clerus moest de door katholieken beoefende sport zich ook op het veld van de neutrale sportbeoefening onderscheiden. Juist de katholieke verenigingsvorm moest borg staan voor het tot uitdrukking komen van een katholiek element. Waar de neutrale sport gekenmerkt werd door het najagen van aardse zaken zoals het streven naar de overwinning, het verbeteren van records en prestaties (zelfs ten koste van fair play), daar moest het katholieke spel juist uitblinken in sportiviteit en de belangen van het zieleleven boven de sportieve prestaties laten prevaleren.

In de praktijk bleken de meeste katholieke elftallen - en de in sportief opzicht goede in het bijzonder - zich primair op de competitie te richten. Het behalen van een sportieve overwinning stond centraal. Voor een deel was dat het sporten eigen, voor

een ander deel werd dit ingegeven door het kijken naar het voorbeeld dat de al veel langer bestaande N.V.B. gaf. Vanaf het begin kopieerde de R.K.F. het grootste deel van haar organisatorische inrichting van het model van de N.V.B. Er werd een competitie georganiseerd: eerst per gewestelijke kring, maar al snel - op uitdrukkelijk verzoek van de verenigingen - ook op landelijk niveau. Er kwamen bekerwedstrijden en een federatiekampioenschap. In de jaren dertig werd zelfs de I.V.C.B. als aparte bond ingesteld om de competitie tussen de hogere federatie-elftallen te organiseren. Gedurende het interbellum toonden de verenigingen zich ontevreden met de bestaande regelingen en moest driemaal een reorganisatiecommissie aan de slag om tot een betere inrichting van de sportieve praktijk te komen. Even zo vaak werd deze commissie door het episcopaat teruggefloten.

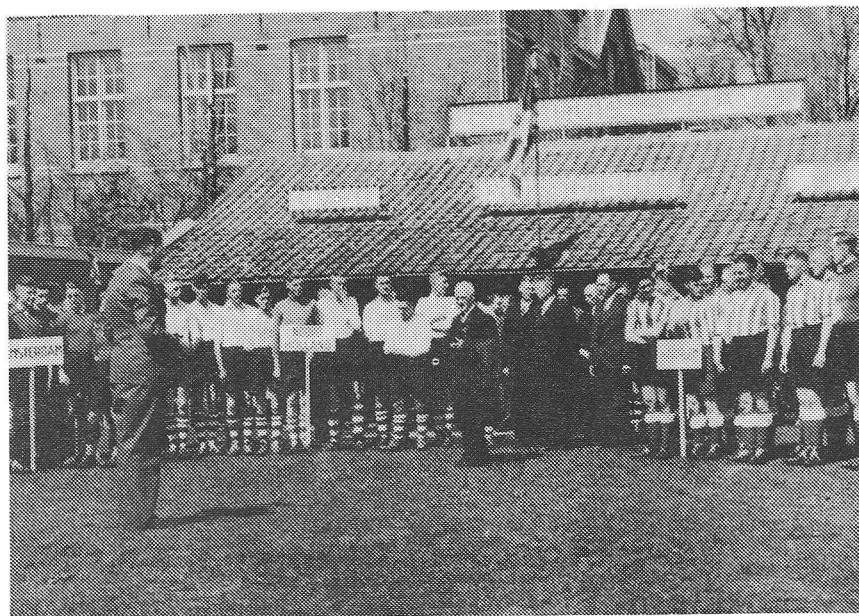
De wedstrijden tussen de katholieke clubs onderscheidden zich dan ook in weinig van die tussen de neutrals. Het voornaamste verschil was gelegen in de entourage, zoals de aftrap, die door een geestelijke werd verricht, of de opbrengst, die voor de missie bestemd was. In strijd met het uitdrukkelijk bisschoppelijk voorschrift werd soms op zondagochtend of op feestdagen gespeeld, omdat de competitie-regeling dit nu eenmaal noodzakelijk maakte. Er werd gespeeld in kleding die uit sportief oogpunt geschikt, maar volgens de strikte zedelijke normen onaanvaardbaar was. Ook het spelen om de overwinning, ten koste van de sportiviteit, was op de katholieke velden geen onbekend verschijnsel.

Ruw spel en ongeregelheden tussen de toeschouwers waren ook op de katholieke velden geen ongebruikelijk verschijnsel.¹² De ongeregelheden concentreerden zich in de geïndustrialiseerde gebieden in Brabant en de Limburgse mijnstreek, alsmede in de plattelandsdorpen. In de verstedelijkte gebieden werd bij herhaling melding gemaakt van ruw spel en kwam drankmisbruik na de wedstrijden veelvuldig voor. Het aantal schorsingen en roeyementen in deze streken was dan ook bijzonder hoog.¹³ De plattelandsdorpen hadden de zondagse wedstrijd tot het hoogtepunt van de week gemaakt. Ook hier kwamen ruw spel, drankmisbruik en

soms vechtpartijen voor, hetgeen nog werd versterkt als het team met aanhangers van een naburig dorp op bezoek kwam. In de loop van de jaren dertig verhevigde dit weinig sportieve en weinig katholieke gedrag zich. Radio en pers legden het accent nog sterker op het winnen (interlandwedstrijden werden op de radio verslagen en waren nu door grote groepen te beluisteren) en ook in katholieke kring werd 'goed' voetbal steeds meer synoniem met 'winnend' voetbal. Het katholieke element vormde voor de sporters zelf een weinigzeggend adagium, hetgeen uit een onderzoek van de R.K.F. in 1933 bleek. Daarin werden als redenen waarom de meesten eigenlijk lid waren geworden van de roomse sportbeweging opgesomd: omdat het gunstiger uitkwam, bijvoorbeeld in afstand; bij gebrek aan verenigingen in de buurt; omdat men toevallig vrienden bij dezelfde club had; 'echter niet, omdat men overtuigd was bij een katholieke club aangesloten te moeten zijn'.¹⁴

De steun aan de katholieke sportbeweging liet niet alleen op het niveau van de sportbeoefenaars te wensen over; ook onder de bestuursleden en de toeschouwers van de neutrale verenigingen konden vele katholieken worden aangetroffen. Vooraanstaande katholieken (notabelen, raadsleden, bestuurders van andere verenigingen) waren in het bezit van seizoenskaarten van neutrale clubs en zaten in de besturen of de toezichthoudende comité's. Hieraan kon nu eenmaal meer prestige ontleend worden dan aan de kleinere en op sportgebied minder biedende katholieke clubs.¹⁵

In artikelen in *De Sportillustratie* werd forse kritiek op dit gebrek aan medewerking geleverd. Aangevallen werd met name een aantal organisaties uit de eigen gemeenschap die op enigerlei wijze, hetzij door nalatigheid, hetzij openlijk, het neutrale sporten steunden. Genoemd werden katholieke schoolbesturen die toestonden dat hun leerlingen lid waren van neutrale clubs, de standsorganisaties die niets deden om het fabrieks-, mijn- en kantoorvoetbal te bestrijden, de pers die kolommen volschreef over de neutrale wedstrijden en de eigen verenigingen maar mondjesmaat aan bod liet komen. Ter sprake kwam ook de K.R.O., die in het sportprogramma 'Sportkwartiertje' vooral de grote

(Katholiek Documentatie Centrum Nijmegen)

neutrale clubs alle aandacht gaf. De roomse pers en omroep volgden een procedure waarbij om de week aandacht werd besteed aan katholieke clubs en aan de neutrale sport - zoals men zelf verklaarde om alle lezers en luisteraars tevreden te stellen. De bestuurders van de katholieke sportclubs waren het met deze gang van zaken bepaald niet eens en voelden zich ernstig tekort gedaan. Pers en omroep waren immers de propagandamakers bij uitstek en zouden voor katholieke sport de zo nodige reclame kunnen maken. De bestuurders konden echter weinig uitrichten, zeker niet toen in 1935 - twee jaar na het mandement - bleek dat de K.R.O. beschikte over een schrijven van het episcopaat waarin onder meer gesteld werd: 'Tegen het uitzenden van neutrale interlandwedstrijden door den K.R.O. hebben wij geen bezwaar.'¹⁶ Niemand van de sportbestuurders was hierover gehoord, en men toonde zich dan ook zeer teleurgesteld.

Misschien wel het duidelijkst werd de positie van de sportbeweging verwoord in een rede van R.K.F.-voorzitter P. van der Heyde uit 1935, getiteld 'De momenteele toestand en de wenselijke toekomst der R.K. Sportbeweging', een balans van twintig jaar katholieke sportbeoefening. Centraal hierin stond de constatering van het gebrek aan samenwerking en het ontbreken van de steun van geloofsgenoten: '... de duizenden, die niet alleen doen alsof er geen principieele sportbeweging bestaat, maar de trouwe moreele en financieele steunpilaren zijn van het neutrale milieu. Die uit sleur en traditie, uit menselijk opzicht of uit gebrek aan sensus catholicus, nog maar steeds niets van ons moeten hebben.'¹⁷ Van der Heyde hekelde de houding van de al eerder genoemde groepen, maar breidde de lijst nog verder uit. Ook de patronaten werden bekritiseerd, omdat zij samenwerking op sportdagen weigerden en aan sportverenigingen verboden leden te werven onder de patronaatsjongens; de gezellenverenigingen werd verweten afwijzend tegenover de sport te staan en dat op alle mogelijke manieren uit te dragen, en de leden van raden en kerkbesturen werd voor de voeten gegooid dat zij 's ochtends in de kerk zaten en 's middags naar de neutrale velden togen. 'Als dat alles, en ik zou nog lang door kunnen gaan, mogelijk is ook nu nog, na twintig jaren arbeid en zwoegen, na een mandement

dat zoo heel andere richting vroeg, dan moet dit alles maar eens van de daken worden verkondigd. Zeker als men van onze sportbeweging wel die "100 pct. principieel" blijft eischen, die verder nergens noodig schijnt te zijn.¹⁸ Als er niets zou veranderen, zo liet de voorzitter weten, dan moest men het de sportbeweging niet kwalijk nemen indien een andere dan de tot dan gevolgde koers gevaren ging worden: een ambitieus competitiestelsel en technische ondersteuning door deskundigen van de K.N.V.B.

Deze wens werd geen realiteit. Van der Heyde nam enkele maanden na wat zijn sportbestuurlijk testament zou blijken te zijn, gedesillusioneerd ontslag onder de vermelding dat hij tenslotte niet langer bereid was als stropop te fungeren. De toenadering tot andere, ook neutrale verenigingen, kwam wrang genoeg pas na zijn aftreden op gang. Tot echte samenwerking kwam het echter op geheel andere wijze dan voorzien. Tijdens de bezetting stelden de Duitsers de totstandkoming van één gecentraliseerde sportbond per sporttak als voorwaarde voor het voortbestaan van de sportbeoefening. Na enkele maanden onderhandelen werd een nationale bond opgericht, 'als nationale daad in algemeen volksbelang'. In het hoofdbestuur hadden leden van alle verzuilde voetbalorganisaties zitting. Spoedig volgden in andere takken van sport soortgelijke samenwerkingsverbanden. Het sporten op levensbeschouwelijke basis werd alleen bij de jeugdelftallen gehandhaafd. De kwesties van de zielzorg, het gebrek aan eenheid en de omgang met andersdenkenden werden als gevolg van de omstandigheden voorlopig naar de achtergrond gedrongen.

Conclusies

Na het voorgaande is het legitiem het door bepaalde bronnen overgeleverde beeld van een triomfantelijke, succesvolle en hechte katholieke sportbeweging op een aantal punten bij te stellen. De spreekwoordelijk geworden katholieke volgzaamheid binnen de sportbeweging in het interbellum is niet zo vanzelfsprekend. Er werd op ruime schaal door katholieken bij niet-katholieke clubs gesport, soms zelfs door hele elftallen of verenigingen die uit-

kwamen in de competities van de neutrale bond. Hoewel serieel cijfermateriaal hierover ontbreekt, bieden gedenkboeken, brochures en notulen van bestuursvergaderingen hiervoor voldoende indicaties.

Tegen de uitdrukkelijke en bij herhaling uitgesproken wens van bisschoppen en clerus in werden vele sportbeoefenaars vooral door het sporten zelf aangetrokken. Belangrijke overwegingen van de kerkelijke leiders waren of er binnen de sportverenigingen voldoende zorg voor de godsdienstige en zedelijke vorming was en of misverzuim, te lange reisafstanden en te korte sportkleding voorkomen konden worden. Pas als aan al deze voorwaarden was voldaan, kon er gesport worden. De voornaamste zorg van de sporters leek daarentegen uit te gaan naar de organisatie van de competitie, het spelpeil van een club en de aanwezigheid van gelijkgestemde medesporters. Deze verschillende belangen brachten de katholieke clubs in een moeilijk parket en het hing niet zelden van de flexibiliteit en tact van de geestelijk adviseur ter plaatste af, of zij zich als katholieke sportvereniging konden handhaven.

Daar kwam bij dat de sportbeweging op vele fronten de nodige steun uit het eigen kamp moest ontberen. Vooraanstaande katholieken en zij die invloed konden uitoefenen op de jeugdige spelers gingen in zee met neutrale clubs, of lieten na de jeugd voor de roomse zaak te winnen. De neutrale verenigingen waren voor notabelen, pers, radio en publiek kennelijk veel aantrekkelijker, zowel vanuit het oogpunt van het kwalitatief gebodene als uit publicitaire overwegingen. Dit gebrek aan loyaliteit dreef de katholieke sportorganisatie verder in een positie van waaruit het uitermate moeilijk werd zich als krachtig alternatief voor de neutrale sport te ontwikkelen, en zo de katholieke sporters binnen de eigen gelederen te houden.

Het bisschoppelijk ideaal zag er bepaald anders uit. Zij wensten de katholieke sportbeweging aanvankelijk te tolereren omdat de sportbeoefening buiten een katholieke context als gevaarlijk werd gezien. Later werden de doelstellingen uitgebreid en hoopten zij op een sportbeweging die een succesvolle vorm van ziel- en jeugdzorg zou zijn, en die een volwaardig alternatief

voor het enigszins doodgebloede bestaande jeugdwerk zou bieden. Deze in- en aanpassing van de moderne sport schoot echter juist op het gebied van de sportbeoefening zelf tekort. Het gevolg was dat tal van katholieken hun eigen sportpraktijk creëerden, wellicht niet eens met de intentie om in strijd met het geloof te handelen, maar wel om sportief beter uit de voeten te kunnen. In de dagelijkse praktijk werden sport en religie waarschijnlijk nauwelijks met elkaar in verband gebracht en leek het trappen van een balletje tegen andersdenkenden of het bezoeken van een neutrale eersteklasser bepaald geen hoofdzonde.

Ondanks het aanvankelijke succes van de katholieke sportbeweging in het interbellum - en dat was gezien de tegenwerking in eigen kring en daarbuiten bepaald niet gering - moet het streven een samengaan tussen de beide componenten 'katholiek' en 'sport' tot stand te brengen, als mislukt worden beschouwd. Zij was geen geslaagde sportorganisatie, omdat de richtlijnen waaraan de bestuurders zich te houden hadden een effectieve uitbouw van sportieve mogelijkheden tegenhielden. Evenmin was zij een geslaagde katholieke organisatie, omdat - zoals ook de bisschoppen zelf terecht opmerkten - zeer velen de nodige volgzzaamheid op sportgebied weigerden. Zij was in elk geval wel een bron van spanning in de katholieke samenleving. Spanning, die voor het belangrijkste deel niet op het speelveld zelf aangetroffen kon worden. Daarvoor was de geboden speelruimte eenvoudig te beperkt.

- * Dit artikel is voor het belangrijkste deel gebaseerd op het archief van de Nederlandse Katholieke Sportfederatie (Arch. N.K.S.). Dit archief is geheel geïnventariseerd en bevindt zich op het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen.

Noten

1. Zie onder andere enkele brochures van W. Binck, *Wat wil de R.K. Voetbalbond?* (z.p. z.j.), en *Jaarboekje van de Federatie*

van R.K. Voetbalbonden in Nederland, 1918-1919 (z.p. z.j.), en artikelen van zijn hand in: *Het Patronaat. Maandblad gewijd aan de belangen van de R.K. Patronaten en Jongelingsverenigingen in Nederland* 12 (1916).

2. C.G.M. Miermans, *Voetbal in Nederland. Een onderzoek naar de maatschappelijke en sportieve aspecten* (Assen 1955); P. Boymans, 'De bisschoppen en de sportbeweging in Nederland', *Sportcahiers* 3 (Den Bosch 1967) 44-45.
3. J.J. Doodkorte, 'Harten warm...hoofden koel', *Het Centrum*, 14-15-18 juni 1917.
4. Zie voor een uitgebreid overzicht van de ontwikkeling van het theologisch denken over arbeid: G. Dekker en J. Veenhof ed., *Werken: zin of geen zin. Twaalf theologische visies op arbeid* (Baarn 1986).
5. A. van Heyst, 'Lichaamsvijandig christendom?', *Opstand* 13 (1987).
6. Voor een indruk van de grote hoeveelheid bisschoppelijke bepalingen met betrekking tot de sportbeoefening raadplegen de *Analecta* van de verschillende bisdommen, de verzamelingen van *Communicanda* en de bisdombladen die betrekking hebben op de periode van het interbellum.
7. Deze term is afkomstig van G.J.M. Wentholt, *Een arbeidersbeweging en haar priesters. Het einde van een relatie. Theologische vooronderstellingen en pastorale bedoelingen met betrekking tot de katholieke arbeidersbeweging in Nederland (1889-1979)* (Nijmegen 1984) 43.
8. 'Schrijven van het Nederlandsch Episcopaat van 15 juli 1933. Tegen de neutrale Sportbeweging' in: W. v.d. Ven en A.F. Diepen, *Collectio epistolarum pastoralium decretorium* VI (St. Michielsgestel 1928) 464-467.
9. W. Binck, 'Van ons lijden en strijden', *Het Patronaat* 12 (1916) 101-104.
10. Overzichten van dit neutrale sporten door katholieken zijn o.a. te vinden in interne stukken en brochures, aanwezig in het N.K.S.-archief. Een selectie: 'Aan alle Roomschen die belang stellen in de ontwikkeling der Roomsche Sportbeweging', 'Propaganda-uitgave R.K.V.B. Tilburg 1916-1936' en J.

- Gillissen, 'Kunnen wij daaraan meewerken?' in: Arch. N.K.S., st. 776 (oude inventarisatie).
11. *De Sportillustratie* 12, afl. 26 (1932) 507.
 12. In *De Maasbode* werd al in 1922 een hoofdartikel gewijd aan de mistoestanden op de velden onder de titel 'De verkeerde geest in de voetbalbeweging', en in *De Tijd* verscheen in datzelfde jaar een artikel 'De verwording van de voetbal-sport'.
 13. Zie o.a. *De Sportillustratie* 11, afl. 1 (1931) 3; nr. 11, afl. 47, 1239 en T. Groot-Bruinderink, 'Waar gaat het in oostelijk Gelderland met de Roomsche Sportbeweging naar toe?', Arch. N.K.S., st. 744. Ook tal van gedenkboeken maken melding van de ongeregelheden.
 14. A. Vissers, 'Katholieke sport', *De Sportillustratie* 13, afl. 12 (1933) 227.
 15. Zie o.a. O. Huf, 'Wat heeft de Kerk met sport te maken?' in: *Lustrumjaarboekje R.A.P.I.D.* (Maastricht 1930) 122 e.v. Eerder verscheen dit artikel als afzonderlijke R.K.F.-brochure.
 16. *De Sportillustratie* 15, afl. 37 (1935) 1064.
 17. Ibidem, 1066.
 18. Ibidem, 1067.